

Materiały Materials

Wyniki liczeń przelotnych i zimujących gęsi na Dolnym Śląsku w latach 2009–2012

Results of migrating and winternig geese census
in Lower Silesia in 2009–2012

Bartosz Smyk¹, Andrzej Wuczyński²

¹ ul. Jesienna 17, 53-017 Wrocław, e-mail: bartsmyk@eko.org.pl

² Instytut Ochrony Przyrody PAN, Dolnośląska Stacja Terenowa, Podwale 75, 50-449 Wrocław
e-mail: a.wuczynski@pwr.wroc.pl

Abstract. In autumn-winter seasons of 2009–2012 geese counting were carried out on their roosts in dolnośląskie i opolskie voivodeship (<30000 km²). In each season counting were performed in November, January and March. In 2012 there were a second counting in March. The observations were carried out when geese were leaving its roosts at dawn. The species composition in each flock was determine in the chosen part of the flock.

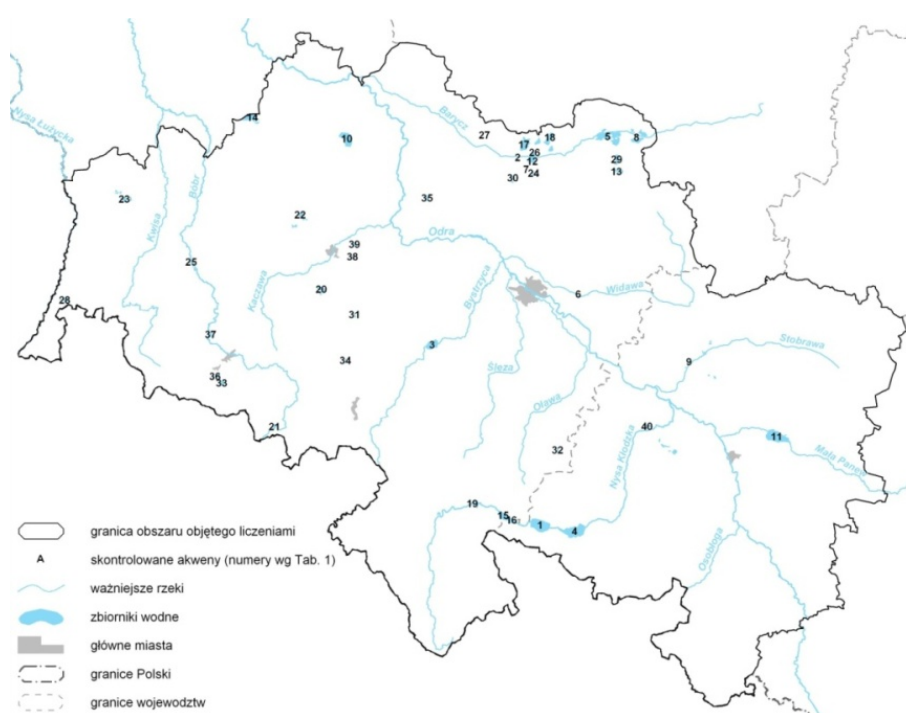
W listopadzie 2009 reaktywowano na obszarze Dolnego Śląska liczenia gęsi w okresie przelotów i zimowania. Poprzednia akcja obejmująca cały region, stanowiła część liczeń ogólnopolskich i odbyła się w latach 1991–1998 (Staszewski i Czeraszkiewicz 2001). Niniejsze podsumowanie obejmuje trzy sezony migracyjno-zimowe: 2009/10, 2010/11 i 2011/12. Wyniki pierwszego liczenia zostały szerzej omówione w osobnej publikacji (Wuczyński i Smyk 2010).

Metody

Liczeniami objęto obszary województw dolnośląskiego i opolskiego (łącznie 29358,6 km², ryc. 1), z tym że w pierwszym sezonie kontrolowano tylko niewielki fragment województwa opolskiego w rejonie Nysy, ze skupieniem czterech dużych zbiorników zaporowych. W każdym z sezonów wykonano po trzy liczenia: w okresie migracji jesiennej (przełom drugiej i trzeciej dekady listopada), zimowania (druga lub trzecia dekada stycznia) i migracji wiosennej (pierwsza dekada marca). W marcu 2012 wykonano dodatkowe liczenie dwa tygodnie po pierwszym, ze względu na sygnały od obserwatorów o prawdopodobnym przesunięciu szczytu przelotu wiosennego, co jednak nie znalazło potwierdzenia w wynikach. Dane z dodatkowego liczenia umieszczono w zbiorczej tabeli, jednak pominięto w obliczeniach średnich i sum dla danych okresów i miejsc.

Liczenia prowadzono podczas porannych rozlotów gęsi na żerowiska, rozpoczynając co najmniej pół godziny przed wschodem słońca. Metoda

ta uznawana jest za najlepszą w ocenie pozalęgowej liczebności gęsi i zalecana w monitoringu ptaków wodno-błotnych w okresie wędrówek (Majewski i Engel 1987, Ławicki i Staszewski 2011). Ze względu na warunki panujące podczas liczeń (często zła widoczność, duża odległość od ptaków, znaczna wielkość stad) zwykle nie było możliwe precyzyjne określenie składu gatunkowego zgrupowania. Z tego powodu w podsumowaniu zrezygnowano z podawania liczebności z podziałem na gatunki. Ponadto, podczas liczeń marcowych nie gromadzono danych na temat liczebności gęgawy *Anser anser* ze względu na typowe dla tego gatunku wczesne zajmowanie rewirów lęgowych i rozpraszanie się par. Ocena składu gatunkowego sformułowano na podstawie szczegółowego przeglądania mniejszych grup gęsi, traktowanych jako próba reprezentatywna. Dalsze szczegóły dotyczące metodyki liczeń, w tym zasady wyboru akwenów, terminów akcji oraz prowadzenia liczeń, przedstawiono we wcześniejszym artykule (Wuczyński i Smyk 2010).

Rycina 1. Rozmieszczenie akwenów objętych liczeniami gęsi w latach 2009-2012. Numeracja akwenów jest zgodna z numeracją zastosowaną w tabeli 1.

Figure 1. Distribution of water reservoirs included in geese census in 2009-2012. Numbering of reservoirs is consistent with numbering used in Table 1.

Wyniki

Szczegółowe wyniki liczeń na poszczególnych akwenach zawiera tabela 1. We wszystkich okresach fenologicznych najwyższe średnie liczebności notowano na Zbiorniku Otmuchowskim, z rekordową wartością ponad 49000 gęsi 19 listopada 2010. Podczas żadnego z liczeń liczba nocujących tu gęsi nie spadła poniżej 5 tysięcy, co czyni ten akwen najważniejszym ich noclegowiskiem na Śląsku.

Podczas migracji jesiennej ważnym miejscem noclegowym gęsi były również: Zbiornik Mietkowski (średnio 10,5 tysiąca) oraz kompleksy stawów w Dolinie Baryczy: Stawno (5,5 tys.), Radziadz (3,7 tys.) i Jamnik (3,1 tys.). W całej Dolinie Baryczy w listopadzie przebywało średnio 14827 gęsi. Dość zaskakująca była niewielka liczebność na Zbiorniku Turawskim (średnia z dwóch sezonów – niespełna 500 gęsi).

Podobnie jak jesienią, w styczniu drugim najważniejszym noclegowiskiem gęsi był Zbiornik Mietkowski ze średnią 6,8 tysiąca ptaków. Podobnie jak na Zbiorniku Otmuchowskim, gęsi notowano tam podczas wszystkich liczeń. Pozostałe stanowiska zajmowane były w zależności od lokalnych warunków pogodowych. W sezonach 2009/10 i 2010/11 w Dolinie Baryczy obserwowano również gęsi nocujące na polach i efemerycznych rozlewiskach; średnia liczebność zimowa dla całego tego terenu wyniosła 5297 osobników. Wysokie liczebności na całym obszarze objętym liczeniami w styczniu 2012 wynikały z panujących wówczas na Śląsku warunków atmosferycznych, przypominających pogodę notowaną zwykle późną jesienią.

Podczas migracji wiosennej oprócz Zbiornika Otmuchowskiego ważnymi miejscami noclegowymi gęsi były Zbiornik Mietkowski (12,5 tys.) i Zbiornik Nyski (10,8 tys.). W okresie tym wzrastała rola Doliny Baryczy, również ze względu na tworzenie się tam rozlewisk rzecznych, niekiedy gromadzących duże koncentracje gęsi. W całej Dolinie średnio notowano 24101 gęsi. W marcu roku 2012 odnotowano zaskakująco wysokie liczebności na stawach koło Żeleźnik w Dolinie Baryczy oraz koło Bielicy w dorzeczu Stobrawy. Istnienie tak dużych noclegowisk było prawdopodobnie związane z okresowym utworzeniem dogodnych żerowisk na polach w rejonie Oleśnicy, czyli w rejonie nieodległym od wymienionych kompleksów stawowych. Łącznie na całym obszarze objętym liczeniami notowano średnio 58,1 tysiąca gęsi w listopadzie, 28,9 tysiąca w styczniu i 85,8 tysiąca w marcu.

We wszystkich okresach fenologicznych w składzie gatunkowym zdecydowanie dominowała gęś zbożowa *A. fabalis*. Jesienią stanowiła ona 85,3% oznaczonych gęsi. Udziały gęsi białoczelnej *A. albifrons* i gęgawy w tym okresie wynosiły odpowiednio 11,0% i 3,7% (n=32 próbki i n=37902 osobniki). Stwierdzono również gęś krótkodziobą *A. brachyrhynchus*, gęś tybetańską *A. indicus* (gatunek z kategorii D – możliwość pojawu nienaturalnego), berniklę białolicą *Branta leucopsis* i berniklę rdzawoszyją *B. ruficollis*. Zimą dominacja gęsi zbożowej była

najbardziej wyraźna. Udział tego gatunku wyniósł 94,6%, zaś gęś białoczelna i gęgawa stanowiły odpowiednio 5,1% i 0,3% oznaczonych osobników (n=26 próbek i n=68731 osobników). Pozostałe zaobserwowane gatunki to gęś krótkodzioba, bernikla białolica i bernikla rdzawoszyja. Podczas liczenia marcowego dwa najliczniejsze gatunki, gęś zbożowa i białoczelna, stanowiły 80,3% i 19,7% oznaczonych gęsi (n=54 próbki i n=16.654 osobniki, bez gęgawy). Oprócz wymienionych, stwierdzono również gęś krótkodzioba, gęś małą *A. erythropus*, gęś tybetańską, berniklę obrożną *B. bernicla*, berniklę białolicą oraz berniklę rdzawoszyję. Warto dodać, iż we wszystkich okresach proporcje liczebności trzech najliczniejszych gatunków wykazywały zróżnicowanie przestrzenne – udział procentowy gęsi białoczelnej i gęgawy był wyższy w Dolinie Baryczy niż na zbiornikach zaporowych w południowej części terenu badań.

Dyskusja

Podczas trzech kolejnych liczeń listopadowych, objętych niniejszym podsumowaniem, stwierdzano coraz niższą liczbę osobników na kontrolowanym obszarze. Trend ten nie został jednak potwierdzony podczas liczenia przeprowadzonego w listopadzie roku 2012 w ramach Monitoringu Noclegowisk Gęsi (B. Smyk, mat. niepubl.). Wysoka liczebność wiosenna, wyższa niż jesienią, wydaje się być zjawiskiem nowym, potwierdzanym także w wynikach obserwacji gęsi migrujących nad terenami otwartymi, poza zbiornikami wodnymi (Wuczyński i Smyk, w druku). Dawniejsze dane zgodnie wskazywały, iż najwyższe liczebności na Śląsku gęsi osiągały w okresie migracji jesiennej (Dyrz i in. 1991, Wuczyński i in. 2012). Notowana obecnie większa intensywność przelotu wiosennego może się wiązać ze zmianami rozmieszczenia zimowisk gęsi zbożowej w Europie (van den Bergh 1999), zwłaszcza wzrostem znaczenia zimowisk we wschodnich Niemczech i południowo-zachodniej Polsce. Niewielka odległość od zimowisk połączona z szybszym tempem przelotu wiosennego może skutkować większymi niż dawniej koncentracjami wiosennymi. Liczebności w okresie zimowym są bardzo uzależnione od warunków pogodowych w momencie liczenia; w ich przypadku trudno mówić o jakichkolwiek trendach bez wieloletnich badań. Ogólnie w stosunku do wyników z lat 1990. na obszarze objętym niniejszym cenzusem liczebność gęsi była porównywalna lub nieco niższa, zarówno w okresie migracji jesiennej jak i zimowania (Wuczyński i in. 2012). Porównania są jednak utrudnione wskutek różnic w wielkości badanych obszarów, a w przypadku liczebności wiosennej nie są możliwe gdyż w latach 1990. nie liczone gęsi w tym okresie.

Spośród opisanych miejsc koncentracji na obszarze województw dolnośląskiego i opolskiego, 16 zostało zaliczonych do najważniejszych w Polsce noclegowisk wędrownych i zimujących gęsi (Ławicki in. 2012). Zostały one objęte Monitoringiem Noclegowisk Gęsi (program

jednostkowy Monitoringu Ptaków, w ramach Państwowego Monitoringu Środowiska), który rozpoczął się w listopadzie roku 2012 (http://monitoringptakow.gios.gov.pl/332,monitoring_noclegowisk_gesi.html)

Podziękowania

W liczeniach wzięli udział następujący obserwatorzy: Waldemar Bena, Marcin Bocheński, Michał Bunkiewicz, Marta Burdak, Paweł Czechowski, Agnieszka Czuryło, Beata Czyż, Irena Danielecka, Ryszard Danielecki, Karolina Dobrowolska, Marian Domagała, Leszek Duduś, Andrzej Gabiński, Arkadiusz Gorczewski, Paweł Grochowski, Kamila Grzesiak, Wojciech Grzesiak, Katarzyna Jasnosz, Agnieszka Karpowicz, Daniel Karpowicz, Waclaw Karpowicz, Ariel Kierzek, Antoni Knychala, Paweł Kołodziejczyk, Tomasz Kołodziejczyk, Marta Konikiewicz, Łukasz Kosicki, Emil Kotwicki, Jakub Kotwicki, Monika Kozik, Tadeusz Kuc, Adam Kuźnia, Paweł Kwaśniewicz, Marzena Latusek, Wiesław Lenkiewicz, Michał Leszczyński, Konrad Łysowski, Krzysztof Martini, Marek Martini, Tomasz Maszkało, Leszek Matacz, Maciej Matraj, Natalia Mrowca, Paweł Nowak, Beata Orłowska, Grzegorz Orłowski, Paweł Orłowski, Krzysztof Ostrowski, Mateusz Piesiak, Małgorzata Pietkiewicz, Joanna Pomorska-Grochowska, Karolina Radosz, Jarosław Regner, Sławomir Rubacha, Agnieszka Rusiecka, Stanisław Rusiecki, Andrzej Ruszewicz, Mirosław Sapko, Marzena Sikorska, Bartosz Smyk, Jerzy Stachów, Marek Stajszczyk, Jerzy Stasiak, Hanna Sztwiertnia, Jakub Szymczak, Patrycja Śmieszniak, Kamila Topolska, Piotr Trznadel, Paulina Turowicz, Katarzyna Turzańska, Piotr Wasiak, Aleksandra Wasińska, Józef Witkowski, Marta Woźniak, Andrzej Wuczyński, Piotr Wujda, Marek Zarzycki, Marlena Zawisza, Marta Zdybel, Kamil Zięba. Wszystkim im serdecznie dziękujemy za udział w liczeniach.

Literatura

- Dyrz A., Grabiński W., Stawarczyk T., Witkowski J. 1991. Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna. Uniwersytet Wrocławski, Zakład Ekologii Ptaków, Wrocław.
- Ławicki Ł., Wylegała P., Wuczyński A., Smyk B., Lenkiewicz W., Polakowski M., Kruszyk R., Rubacha S., Janiszewski T. 2012. Rozmieszczenie, charakterystyka i status ochronny noclegowisk gęsi w Polsce. *Ornis pol.* 53: 23–38.
- Ławicki Ł., Staszewski A. 2011. Gęsi. [W:] Sikora A., Chylarecki P., Meissner W., Neubauer G. (Red.) Monitoring ptaków wodno-błotnych w okresie wędrówek. Poradnik metodyczny. Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Warszawa: 66–79.
- Majewski P., Engel J. 1987. Metoda oceny liczebności dzikich gęsi w okresie pozalęgowym. *Notatki orn.* 28: 81–85.
- Staszewski A., Czeraszewicz R. 2001. Rozmieszczenie i liczebność gęsi w Polsce podczas jesiennej migracji i zimowania w latach 1991–1997. *Notatki orn.* 42: 15–35.
- van den Bergh L. 1999. Tundra Bean Goose *Anser fabalis rossicus*. [In:] Madsen J., Cracknell G., Fox A. (Eds). Goose populations of the Western Palearctic. A review of status and distribution. National Environmental Research Institute, Rønde. *Wetl. int. Publ.* 48: 38–66.
- Wuczyński A., Smyk B., Kołodziejczyk P., Lenkiewicz W., Orłowski G., Pola A. 2012. Long-term changes in numbers of geese stopping over and wintering in south-western Poland. *Cent. eur. J. Biol.* 7(3): 495–506.
- Wuczyński A., Smyk B. 2010. Liczebność i rozmieszczenie gęsi na Dolnym Śląsku w okresie migracyjnym i zimowym 2009/2010. *Ornis pol.* 51: 204–219.
- Wuczyński A., Smyk B. (w druku). Dynamika liczebności i fenologia pojawów gęsi *Anser* sp. w okresie migracji i zimowania w południowo-zachodniej Polsce. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* [69].
